

Дмитро Шевчук

БІОПОЛІТИКА ЯК ПАРАДИГМА РОЗУМІННЯ ФЕНОМЕНУ ПОЛІТИЧНОГО В СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФІЇ

У статті аналізується біополітична парадигма в сучасній політичній філософії. Подається визначення біополітики, досліджуються основні її прояви та вплив на розуміння феномену політичного. Також проаналізовано основні концепції біополітики в сучасній філософії, зокрема розуміння біополітичної парадигми в працях М. Фуко, Дж. Агамбена, Р. Еспозіто, М. Гардта і А. Негрі та ін.

Ключові слова: біополітика, біовлада, феномен політичного, політична філософія, *homo sacer*, імперія, множинність, біос, імунізація.

Д. Шевчук. Биополитика как парадигма понимания феномена политического в современной философии

В статье анализируется биополитическая парадигма в современной политической философии. Представляется определение биополитики, исследуются основные ее проявления, а также влияние на понимание феномена политического. Кроме этого, проанализировано основные концепции биополитики в современной философии, например понимание биополитической парадигмы в работах М. Фуко, Дж. Агамбена, Р. Эспозито, М. Хардта, А. Негри и др.

Ключевые слова: биополитика, биовласть, феномен политического, политическая философия, *homo sacer*, империя, множественность, биос, иммунизация.

D. Shevchuk. Biopolitics as paradigm of comprehension of the political phenomenon in contemporary philosophy

The article is devoted to the analysis of biopolitical paradigm in contemporary political philosophy. Author presents definitions of biopolitics, investigates the main manifestations of this phenomenon and its influence on comprehension of political phenomenon. Moreover, in present article the main conceptions of biopolitics are analyzed, for example, the Author pays attention to the comprehension of biopolitical paradigm in works of M. Foucault, G. Agamben, R. Esposito, M. Hardt, A. Negri and others.

Key words: *biopolitics, biopower, political phenomenon, political philosophy, homo sacer, empire, multitude, bios, immunization.*

Однією з актуальних проблем сучасної політичної філософії є осмислення меж політичного. Можливо, це пов'язано із загальним постмодерним налаштуванням. Важливою рисою останнього є демаркаціонізм, про що досить промовисто свідчить назва однієї із хрестоматійних праць постмодернізму – «Перетинайте рови, засипайте межі», автором якої є американський критик Леслі Фідлер. Отож, сучасність дещо «занепокоєна» межами – межами людини, світу, науки тощо. Політична філософія не є винятком, оскільки вона намагається з'ясувати межі політичного. Ця проблема, по суті, є онтологічною, оскільки одним із її аспектів є спосіб буття людини в політичному світі. Значною мірою, ця проблема пов'язується із утвердженням біополітичної парадигми, яка закладає форми здійснення та осмислення сучасної політики. Саме через здійснення біополітики відбувається трансформація межі політичного, на що вказує низка сучасних філософів, наприклад, Мішель Фуко, Роберто Еспозіто, Джорджіо Агамбен, Майкл Гардт й Антоніо Негрі та ін. Крім того, в межах біополітичної парадигми вивторюється своєрідна логіка взаємин між життям та політикою, що має безпосередній вплив на розвиток людського суспільства.

Термін «біополітика» ми зустрічаємо вперше в працях шведського політолога початку ХХ століття Рудольфа Челлена. В середині ХХ століття цим терміном послуговувалися низка американських вчених: Л. Колдуел, А. Соміт, Т. Торсон. Найбільшої ж популярності ідея біополітики набуває після лекцій М. Фуко, які були ним прочитані в Колеж де Франс в 1978-1979 рр. [14]. Термін «біополітика» сьогодні широко використовується не лише філософами та політологами, але й психологами, соціологами, екологами, журналістами, маркетологами. Часто стверджується, що саме за допомогою поняття біополітики можна найбільш адекватно зрозуміти зміни та трансформації, які характерні для сучасної політики, а також пояснити, наскільки життя людини структурується біовладою.

Феномен біополітики тісно пов'язаний із сучасним становищем людини. Філософи та антропологи все більше звертають увагу на те, що біотехнології втручаються в людську природу, радикально її змінюючи. Критики біополітики переконують, що вона маніпулює людською природою, породжуючи спотворені форми буття *bios politikos*. Про вплив біополітики на людську природу свідчать сучасні дослідження людського геному, розвиток реаніматології, прагнення покра-

щити людське тіло за допомогою хірургічних та косметичних засобів тощо. Сучасні мас-медіа пропагують образ людського тіла, який несе утопічні риси досконалості. Можемо згадати й про те, що ідентичність людини сьогодні часто пов'язується із біометричними даними. Такі дослідження та заходи, без сумніву, мають не тільки біологічні наслідки, але й етичні та політичні.

Про невідворотну трансформацію людської природи засобами сучасної політики та за допомогою біотехнологій, які часто використовуються як політичні технології, попереджає чимало мислителів ХХ століття. З найбільш відомих аналізів впливу біотехнологій на людську природу можемо згадати ті, що представлені в працях Ю. Габермаса та Ф. Фукуяма. У праці «Майбутнє людської природи» Ю. Габермас звертає увагу на те, що наука, фармакологічна індустрія та політика територіальної безпеки фактично об'єднуються для вирішення питання усунення недоліків людської природи через прагнення знайти можливість втручання в людський геном. У цьому контексті німецький філософ аналізує такі феномени, як передімплантаційна діагностика та дослідження ствольових клітин. Саме ці феномени свідчать про перспективу самоінструменталізації та самооптимізації людини. Крім цього, Ю. Габермас пише: «Чим більш нестримним стає проникнення в структуру *людського* геному, тим більш клінічний стиль поведінки із пацієнтом починає бути схожим на біотехнологічний стиль втручання в природу, зводячи нанівець інтуїтивне розрізнення між тим, що вирросло, і тим, що зроблене, між суб'єктивним і об'єктивним...» [5, с. 60]. В результаті таких трансформацій за допомогою сучасної біотехнології змінюється ставлення людини до власного існування. А тому саме це й стає підґрунтям сучасної біополітики.

Американський футуролог Ф. Фукуяма власний аналіз впливу сучасних біотехнологій на людську природу та наслідки трансформації людського в постлюдське представив у праці «Наше постлюдське майбутнє». Одним із висхідних тверджень, на яких ґрунтується аналіз біотехнологічної революції, є таким: наявність в людини стабільної природи протягом всієї історії мало важливі політичні наслідки. А відтак, як пише Ф. Фукуяма, «постійні зусилля людства з культурного самовдосконалення – ось, що створює людську історію і прогресивний зріст складності та розгалуженості людських інститутів» [10, с. 27-28]. Сучасність характеризується тим, що втручання в людську природу за допомогою біотехнологій постає як політичне питання, яке захоплює всю сферу політичного. Біотехнології ставлять серйозні політичні питання, наприклад, питання про генетичну дискримінацію чи таєм-

ницю генетичної інформації. В сучасній науці можемо спостерігати прихильне ставлення до входження в постлюдську епоху, оскільки вважається, що це розширить свободу людини. Ф. Фукуяма не надто оптимістично ставиться до цього: «...Постлюдський світ може виявитися більш ієрархічним і конкурентним, аніж наш сьогоднішній, а тому повним соціальних конфліктів. Це може бути світ, де буде втрачено будь-яке поняття “загальнолюдського”, тому що ми перемішаємо гени людини з генами стількох видів, що вже не будемо ясно розуміти, що таке людина» [10, с. 308].

Отож, біополітика народжується разом із появою певних технологій, які спрямовані на покращення людської природи. Найчастіше біополітику розуміють як результат взаємного впливу політики і біології. Зокрема, в філософській літературі можемо зустріти таке визначення: біополітика – це сукупність взаємних впливів політики та біології, коли за допомогою біологічних засобів реалізуються політичні цілі і, навпаки, за допомогою політичних засобів реалізуються біологічні цілі. В сучасній філософії та політичній науці найчастіше відсилаються до розуміння є біополітики, яке ми зустрічаємо в працях М. Фуко. Згідно з ним, біополітика є сукупністю політичних засобів впливу на біологічне начало людини та контроль за ним задля реалізації певних політичних та соціальних інтересів.

А. П'ятигорський та О. Алексеев у праці «Розмірковуючи про політику» визначають біополітику так: «Біополітикою ми називаємо політичну рефлексію, яка вводить як основні об'єкти рефлексування феномени, що пов'язані не з соціальними, політичними та економічними умовами людського існування, а з біологічною природою людини. Або ж додамо для більшої точності феномени, які впливають на умови людського існування *через* біологічну природу» [4]. Крім того, вони додають, що біополітика починається не просто із редукування наукових досягнень до людського життя, але із «менталізації» об'єктів, що постають в результаті цієї редукції, тобто коли ці об'єкти набувають якостей ментальних установок. При цьому звертають увагу на біполярність біополітики. З одного боку, біополітика розглядається політичною філософією як сучасне професійне наукове знання, або ж як інформація про події та факти сучасної науки; з іншого ж боку біополітика розуміється як ефект поширення даних науки, а тому як чинник формування низової політичної рефлексії [4]. Таким чином, можемо стверджувати, що біополітика містить певну амбівалентність, оскільки цей феномен прагне подолати фундаментальний розрив між біологічним та соціальним.

Російський дослідник А. Олескін звертає увагу на те, що біополітика є результатом двох процесів: соціалізації та гуманітаризації біології, а також біологізації соціальних та гуманітарних наук, в результаті чого біологічне знання включається у сферу гуманітарного знання. Як пише дослідник: «Біополітика включає в себе сукупність соціально-політичного застосування наук про живе, в плані філософської орієнтації (ідеології), політичної теорії, практичної політики. В свою чергу, біополітика входить до складу ще більш широкої сфери – *гуманітарної біології*, яка включає також біоетику, біосеміотику і широкий спектр іншого застосування біології до наук про людину та суспільство (за межами політичної проблематики)» [3, с. 10-11]. А тому біополітику можна розуміти також і як певний «науковий гібрид», який постав у результаті розвитку інтердисциплінарних підходів у сучасній науці.

До осмислення глибоких культурних коренів біополітики звертається М. Фуко у праці «Воля до істини», яка є першим томом «Історії сексуальності». Біополітика сягає сутності суверенної влади, важливою привілеєю якої було право на життя та смерть. М. Фуко зазначає таке: «Формально воно [право на життя та смерть – Д. Ш.] походило від попередньої *patria potestas*, яка давала батьку римської сім'ї право “розпоряджатися” життям своїх дітей так само, як життям рабів; він їм його “дав” – він міг його у них забрати. Право на життя і смерть, як воно формулюється у класичних теоретиків, є по відношенню до цього права уже значно більш м'якої форми. Це право суверена по відношенню до своїх підданих вже не мислять більше як абсолютне та безумовне, але як право, яке здійснюється лише в тих випадках, коли виникає загроза самому його існуванню: свого роду право на дію у відповідь» [8, с. 238]. За допомогою терміна «біополітика» М. Фуко прагне показати, яким чином влада трансформується, аби мати можливість ефективно керувати масами населення. Влада перетворюється на біовладу, коли починає управляти здоров'ям, народжуваністю, гігієною, сексуальністю тощо.

У праці «Воля до істини» М. Фуко звертає увагу на той факт, що влада над життям, починаючи з 17 століття, розвивається в двох основних формах, які можна розуміти як два полюси, що пов'язані між собою. Перший полюс має відношення до індивідуального тіла. Останнє розуміється як певна машина, а тому використовуються практики його дресури та збільшення можливостей його ефективного використання. Отож, перша форма влади над життям постає як анатоμο-політика людського тіла. Друга форма, генезис якої сягає середини XVIII століття, стосується тіла-роду. Ця форма влади має відношення до

розмноження, народжуваності, смертності. М. Фуко називає цей другий полюс – біополітикою народонаселення. Зауважує, зокрема, таке: «Попередня могутність смерті, в якій символізувалася влада суверена, тепер детально прихована управлінням тілами і ретельним завідуванням життям. Швидкий розвиток в класичну епоху різноманітних дисциплін: шкіл, коледжей, казарм, майстерень; поява в полі політичних практик та економічних спостережень проблем народжуваності, довголіття, суспільного здоров'я, житла, міграції; одним словом – вибух різноманітних і численних технік підкорення тіл і контролю за населенням. Так відкривається ера «біо-влади» [8, с. 244]. У результаті народження біополітики змінюється також і об'єкт, щодо якого здійснюється влада. Відтепер цим об'єктом є «нове тіло» – складне, із множинністю голів. Цим новим тілом є *населення*. Саме із народженням біополітики М. Фуко пов'язує появу населення як політичної проблеми.

Італійський політичний філософ Антоніо Негрі, аналізуючи концепцію біополітики та появу населення як політичної проблеми в працях М. Фуко, зауважує, що біополітика засновується на принципах, які розвивають технології капіталізму та суверенітету, які, у свою чергу, видозмінюються від дисциплінарної форми до форми, що додає контроль до різних дисциплін. Біополітика, на думку А. Негрі, постає як «соціальна медицина», яка, будучи способом управління життям, починає застосовуватися для контролю за населенням [2].

Концепція біополітики М. Фуко почали пізніше розвивати італійські політичні філософи, соціологи та політологи. Серед них можемо згадати Паоло Вірно та Мауріціо Лаццарато. Останній у праці «Від біовлади до біополітики» розуміє біополітику як стратегічну координацію владних відносин у спосіб отримання надлишку влади із живих істот [15]. На думку М. Лаццарато, біополітика є лише стратегічними відносинами і не може у прямий та простий спосіб легалізувати та легітимізувати суверенітет. У праці «Біополітика / біоекономіка» [1] італійський соціолог через призму інтерпретації ідей М. Фуко звертає увагу на суттєві аспекти взаємозв'язку між лібералізмом та біополітикою. М. Лаццарато переконує, що політика та економіка в рамках лібералізму фактично пов'язуються механізмами, які не відносяться ані до політики, ані до економіки. Навіть функціонування політики та економіки відбувається за допомогою механізмів, які ґрунтуються на раціональності, яка є поза ними. В працях М. Фуко ця раціональність пов'язана із управлінням суспільством, що являє собою «людську технологію». Таким чином, на думку М. Лаццарато, варто говорити про

те, що в межах лібералізму постають такі феномени, як біополітика та біоекономіка. Лібералізм переймає від християнства ідею пастирського керування людськими душами, видозмінюючи її та трансформуючи в принципи керування людьми.

Надалі можна виокремити два способи осмислення біополітики: перший спосіб негативний, біополітика розуміється як танатополітика (Дж. Агамбен), другий – афірмативний (М. Гардт і А. Негрі).

Концепція біовлади М. Фуко демонструє процес розширення меж політичного разом із народженням біополітики. Відтепер політичне має тенденцію проникати у всі сфери життя, а простором для здійснення влади є *bios*.

Поняття *bios* є одним із центральних у сучасних дискусіях щодо біополітики. Сягає воно філософії Арістотеля, коли той визначив «політичне життя» – *bios politikos*. Згідно з давньогрецьким мислителем, саме «політичне життя» є способом життя людини, яка, таким чином, від своєї природи є політичною істотою. Сучасну біополітику часто звинувачують у тому, що вона спотворює істинний сенс буття людини як політичної істоти. Таким чином, біополітика прагне подолати межі політичного, які були закладені Арістотелівською концепцією політичного, що також передбачала тісний зв'язок між етикою та політикою.

У цьому контексті варто згадати, в першу чергу, італійського філософа Джорджіо Агамбена, який розвиває проблематику біополітики на основі власної концепції *homo sacer*. Зокрема, цьому було присвячено цикл праць Дж. Агамбена, який становлять: «Номо sacer. Суверенна влада і голе життя» (1995), «Що залишається з Аушвіц. Архів і свідок» (1998), «Надзвичайний стан» (2003).

Біополітика у працях Дж. Агамбена набуває форми танатополітики. Таким чином, італійський філософ намагається розвинути ідеї М. Фуко. У статті «Політична технологія індивідів», яка ввійшла в перший том збірки «Інтелектуали і влада», М. Фуко твердив про те, що держава здійснює свою владу над живими істотами і тому державна політика з необхідністю перетворюється на біополітику. «Населення, – пише філософ, – завжди виявляється лише тим, про що держава піклується заради власного блага, а тому, у випадку потреби, очевидно, що держава може його винищити» [9, с. 379]. Саме тому іншим боком біополітики є танатополітика.

Сам Дж. Агамбен у праці «Номо sacer» стверджує, що має намір продовжити осмислення проблематики, започатковане в працях М. Фуко. «Смерть Фуко, – пише італійський філософ, – завадила йому показати, у який би спосіб він розвинув концепцію та дослідження біо-

політики» [11, с. 4]. Крім цього, Дж. Агамбен переконаний, що розуміння справжнього сенсу сучасної біополітичної парадигми дозволить відродити політичну філософію та переосмислити основні категорії: «Лише в рамках біополітичного горизонту можна буде вирішити, чи категорії, на опозиції яких базується модерна політика (правиця / лівиця, приватне / публічне, абсолютизм / демократія тощо) і які поступово втратили чіткість до того рівня, що потрапили нині в справжню сферу нерозрізнення, повинні бути відкинуті, а чи, можливо, вони зможуть віднайти значення, яке втратили в цьому ж горизонті» [11, с. 4]. Таким чином, одним із намірів Дж. Агамбена є відродження політичної філософії.

Отож, із біополітичною парадигмою у філософії Дж. Агамбена пов'язана його концепція *homo sacer* – людини священної. Фігура *homo sacer* генетично сягає римського права, в якому можемо зустріти поєднання сакрального із людським життям. Сакральне, по суті, є амбівалентним – воно виключене як з людського порядку, так і з божественного порядку. А відтак, людина сакральна – це буття людини, яка знаходиться на перехресті можливості бути вбитим і неможливістю бути принесеним у жертву.

Homo sacer – це, згідно із Дж. Агамбеном, голе життя. Для пояснення цього феномену він звертається до класичної політичної філософії Платона та Арістотеля. Зокрема, в арістотелівській концепції політики в межах полісу ми знаходимо «політичне життя» (*bios politikos*). У цьому сенсі *bios* відрізняється від *dzoē* – натурального життя, або, іншими словами, звичайної риси життя, яка є спільною для усіх живих істот – людей, тварин, богів. Сучасність характеризується тим, що *dzoē* вторгається у сферу полісу. Святе життя – це переплетіння *bios* і *dzoē*, а тому важко окреслити, чи воно є політичним, чи натуральним. Саме це й зумовило феномен сучасної біополітики.

Дж. Агамбен у своїх працях присвячує доволі багато уваги біополітичній інтерпретації німецького фашизму. Одним із проявів *homo sacer* є мусульманин (*der Muselmenn*) – це в'язні фашистських концтаборів, які втратили сенс життя, перетворившись на «живих трупів». До досвіду цих людей італійський філософ звертається, зокрема, в праці «Що залишилося з Аушвіц» [12].

У працях Дж. Агамбена можемо зустріти твердження, що кожна сучасна держава здійснює біополітику / танатополітику, визначаючи її межі, а також вирішуючи про те, хто буде її *homo sacer*. Таким чином, біополітика постає як своєрідна версія децизіонізму, оскільки життя і смерть не є реальними науковими поняттями, але набирають значен-

ня лише на основі політичного рішення. У межах біополітики приймаються рішення про межі політичного, які постають межами між життям і смертю. Таке розуміння (біо)політики свідчить про вплив на Дж. Агамбена ідей німецького політичного філософа Карла Шмітта.

У дискусіях, що відбувалися в італійських філософських та політичних колах щодо суті біополітики, помітне місце займає Антоніо Негрі, який разом із американським літературознавцем Майклом Гардтом написав працю «Імперія». Ця праця швидко стала бестселером і навіть була охарактеризована як «комуністичний маніфест XXI століття». Успіх її пояснюють тим, що вона наповнена месіаністичним настроєм та візіонерством, прагнучи при цьому представити певну альтернативу для капіталізму, що й було прихильно сприйнято в інтелектуальних колах лівиці.

Розуміння біополітики в працях М. Гардта і А. Негрі представляє афірмативне бачення цього феномену, що пов'язане із загальною концепцією Імперії, розроблену цими авторами. Імперія – це політичний суб'єкт, який ефективно регламентує глобальні обміни, що характерні для сучасності, а також це суверенна влада, яка править світом. «Наша основна теза, – пишуть М. Гардт і А. Негрі, – полягає в тому, що суверенітет набув нової форми, яка організована рядом національних та наднаціональних органів, які об'єднані єдиною логікою управління. Ця нова глобальна форма суверенітету і є тим, що ми називаємо Імперією» [6, с. 11-12]. Імперія розуміється як децентралізований та детериторіалізований апарат управління змішаними ідентичностями, гнучкими ієрархіями та множинними обмінами. Таким чином, концепт Імперії не має нічого спільного із давніми імперіями, – наприклад, Риму чи Китаю. Йдеться про сучасні засоби управління глобальним світом.

На думку М. Гардта і А. Негрі, прояснити основні сторони Імперії дозволяють концепції М. Фуко суспільства контролю та біовлади. При цьому на перший план виходить біополітика. Автори «Імперії» аналізують цей феномен, концентруючись на виробничому вимірі біовлади. Звертають увагу на те, що в другій половині ХХ століття транснаціональні та мультинаціональні корпорації почали біополітичне структурування світу. Корпорації починають, зокрема, втручатися в розподіл робочої сили в світі. Крім цього, біополітичне виробництво утверджує ситуацію, коли життя призначене для того, щоб бути задіяним у виробництві, а виробництво призначене для життя. Таким чином, біополітичне виробництво стає сенсом життя і перетворюється на основу сучасної політики в умовах глобалізації.

Цю проблематику М. Гардт і А. Негрі продовжують розвивати в праці «Множинність: війна і демократія в епоху імперії». Зокрема, звертають увагу на те, що глобалізація веде до розмивання меж між політичною, економічною, соціальною та культурною формами влади і виробництва. Одним із проявів цього є те, що війна перетворилася на постійну основу політики, на засіб контролю і дисципліни, а тому військова сила починає не лише вирішувати політичні питання, але й питання пов'язані із соціальним життям. Іншим проявом розмивання меж глобалізацією є те, що господарське виробництво все більше перетворюється на біополітичне, оскільки орієнтоване не лише на вироблення товарів, але й на продукування комунікацій, спільнот, загалом соціальних відносин. Як пишуть М. Гардт і А. Негрі, «...війна, політика, економіка й культура Імперії стають способом виробництва суспільного життя в усій його повноті і, відповідно, формою біовлади» [7, с. 403]. Це, своєю чергою, свідчить про збіг капіталу і суверенітету, що закладає нові межі політики.

Здійснюючи аналіз осмислення біополітичної парадигми в сучасній політичній філософії, варто звернути увагу на ще одного італійського філософа – Роберто Еспозіто. Своє розуміння біополітики він представив у праці «Біос: біополітика та філософія». Концепція біополітики Р. Еспозіто відрізняється від концепцій М. Гардта та А. Негрі, а також Дж. Агамбена. Центральними категоріями його філософії є: спільнота (*communitas*), імунітет (*immunitas*) та життя (*bios*). Кожній із цих категорій присвячено окрему працю італійського філософа, а загалом у його філософії осмислюється своєрідна діалектика між *communitas* та *immunitas*, в центрі якої й постає біополітика. У межах аналізу біополітичної парадигми Р. Еспозіто звертає увагу на своєрідну логіку імунізації. Імунітет розуміється як форма захисту життя від влади. Таким чином, *immunitas* протистоїть *communitas* – імунізація прагне втримувати життя в певних окреслених межах, а відтак, блокувати процес творення спільноти, оскільки це призводить до розмивання меж та зникнення сталих ідентичностей. Імунізація тісно пов'язана із біополітикою. У праці «Біос: біополітика та філософія» італійський філософ пише таке: «...Категорія імунізації дає нам можливість зробити наступний крок до (чи, краще, в сторону) роздвоєння, що відбувається між двома принциповими різновидами біополітичної парадигми: одна афірмативна й продуктивна, інша – негативна й летальна» [13, с. 46]. Таким чином, саме логіка імунізації визначає два обличчя біополітики – політику життя і політику смерті.

Загалом, можна ствердити, що біополітична парадигма, яка закла-

дає специфічне розуміння феномену політичного та його сучасних форм, демонструє наслідки трансформації політики, що почалася від часів Маккіавеллі, коли відбувся розрив між етикою і політикою, було здійснено інструменталізацію політики та впровадження в цю сферу політичних технологій. У межах біополітичної парадигми змінюються уявлення про політичну спільноту, про *polis*. У сфері політичного вже не реалізується природа людини, про що твердив Арістотель, але, навпаки, задіюються механізми, які починають її експлуатувати та спотворювати. А тому й не дивно, що аналізи сучасної біополітичної парадигми, які зустрічаємо в працях філософів, спрямовані на те, щоб змінити суспільство і знайти шляхи подолання негативних наслідків впливу біополітики на людське життя: Дж. Агамбен, наприклад, представляє певну версію месіанізму, звертаючись до постаті св. Павла, іудаїзму, досвіду східних релігій, у такий спосіб він намагається закласти месіанську парадигму, яка забезпечить творення нового суспільства; Р. Еспозіто прагне знайти таку модель суспільства, яка б була звільнена від парадигми імунізації тощо. В кожному разі, аналіз біополітики дозволяє показати, наскільки вона впливає на сучасну політику, суспільство та людину, що допоможе уникнути негативних наслідків розширення та трансформації меж політичного в рамках цієї парадигми.

Література

1. Лаццарато М. Биополитика/биоэкономика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://multitudes.samizdat.net/IMG/pdf/Revue_des_revues-LAZZARATO-trad-russe.pdf.
2. Негри А. Труд множества и ткань биополитики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.polit.ru/research/2008/12/03/negri.html>.
3. Олескин А. Биополитика. – М., 2006. – 583 с.
4. Пятигорский А., Алексеев О. Размышляя о политике [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thinkingpolitics.ru/>.
5. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы. – М. : Весь мир, 2002. – 144 с.
6. Хардт М., Негри А. Империя. – М. : Праксис, 2004. – 440 с.
7. Хардт М., Негри А. Множество: война и демократия в эпоху империи. – М. : Культурная революция, 2006. – 559 с.
8. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет. – М. : Касталь, 1996. – 448 с.
9. Фуко М. Интеллектуалы и власть: избранные политические статьи, выступления и интервью. – М. : Праксис, 2002. – 384 с.
10. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: последствия биотех-

нологической революции. – М. : ООО «Издательство АСТ», ОАО «Люкс», 2004. – 349 с.

11. Agamben G. Homo sacer: sovereign power and bare life – Stanford: Stanford University Press, 1998. – 199 p.

12. Agamben G. Remnants of Auschwitz: the witness and the archive. – New York: Zone Books, 1999. – 175 p.

13. Esposito R. Bios: biopolitics and philosophy. – London, Minneapolis : University of Minnesota Press, 2008. – 231 p.

14. Foucault M. The birth of biopolitics. Lectures at the College de France 1978-1979. – New York : Palgrave Macmillan, 2008. – 346 p.

15. Lazzarato M. From biopower to biopolitics [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.generation-online.org/c/fcbiopolitics.htm>.